

Tarpdisciplininis seminaras

2012-03-01

Protokolas

Pranešėja JOVITA BRUŽIENĖ

Kiti: ARŪNAS SVERDIOLAS

NIJOLĖ KERŠYTĖ

KĘSTUTIS NASTOPKA

ANDRIUS GRIGORJEVAS

PAULIUS JEVSEJEVAS

JUSTINAS DŪDĖNAS

DONATAS BRUŽAS

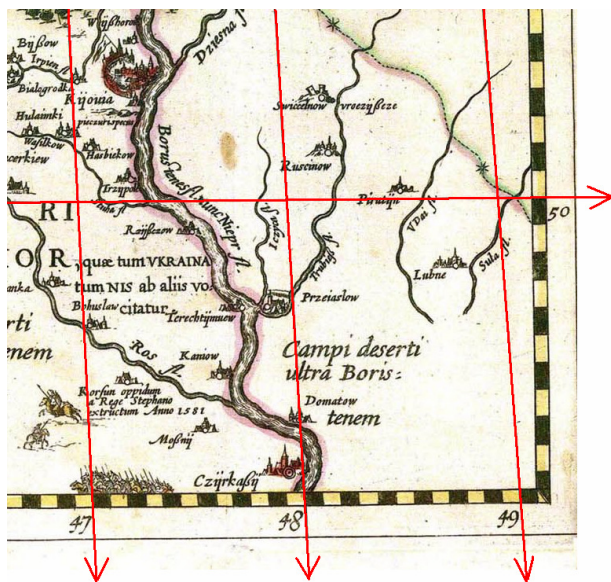
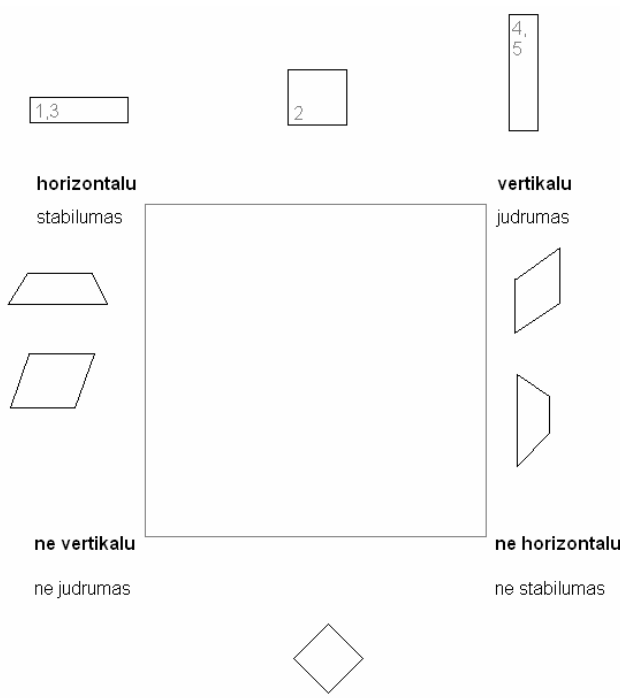
JOVITA. Aš pristatysiu kartografinio diskurso – žemėlapių analizę. Jos objektui yra beveik 400 metų. Tai 1613 m. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir kitų jai gretimų sričių tikslus atvaizdas, išleistas šviesiausiojo ir garbingiausiojo kunigaikščio ir pono Mikalojaus Kristupo Radvilos [...] pastangomis, rūpesčiu ir lešomis“. Jo pirmasis leidimas išėjo 1603 m., tačiau iki mūsų dienų neišliko, o mus pasiekė keli antrojo leidimo variantai, kurie visi yra šiek tiek skirtingi.

Didžiajame apibrėžtame kvadrato yra vaizduojama LDK teritorija, pažymėta jos siena po Liublino unijos bei dalis senosios sienos. Dešinėje siauruose stačiakampiuose matyti į dvi dalis padalintas Dniepro vagos kartografinis vaizdas (ta dalis, kuri nepateko į didįjį žemėlapi). Po

(4 ir 5). Didysis 2-asis fragmentas užima tarpinę poziciją – jis yra ir vertikalus, ir horizontalus, dėl to gali būti laikomas sudėtinu terminu – geometrijoje tai būtų kvadrato figūra (vienodo ilgio kraštinės ir statūs kampai). Pasitelkus *viršaus ir apačios priešpriešą*, galima kalbėti apie tai, kad figūros, kurios turi stabilumo semą (horizontalumą aš sieju su stabilumu) tampa pagrindu kitoms figūroms, kurios yra viršuje ar bent jau ne-apačioje. Matyti, kad pusiausvyros būvyje esantis kvadratas reikalauja vieno pagrindo (istorinio-geografinio aprašymo), o judrūs (vertikalumą sieju su judrumu) elementai reikalauja dvigubo pagrindo. Jei pažiūrėtume figūratyviai, pamatytumėm, kad šitie trys pagrindo reikalaujantys elementai yra žemėlapiai; pats apatinis elementas (1) yra grynas tekstas, o pagrindo reikalaujantis pagrindas (3) yra ir tekstas, ir vaizdas. Istoriniame-geografiniame Lietuvos aprašyme tiesiogiai pasakoma, kad jis pasitelktas kaip argumentas, priemonė žemėlapiui papildyti, patikslinti jo reikšmes: „Parengę šį žemėlapi pamatėme, kad reikia dar ką ne ką pridėti, kad neleistume plisti įvairių autorių raštams ir nuomonėms.“ Taigi žemėlapis laikomas tarsi nepakankamai iškalbingu, ne visai savarankišku diskurso tipu, kurį reikia užtarti.

Žvelgiant į skirtingus žemėlapio variantus galima pastebėti, kad skirtingai funkcionuoja **irėminimas**: viename variante pagrindinis storas rėmelis, juosiantis didžiąją dalį elementų, atskiria tekstinę elementą nuo vizualiosios dalies ir suponuoja, kad vaizdas „negali susiliesti su kitaip

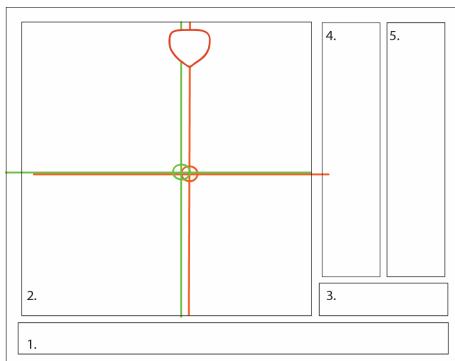
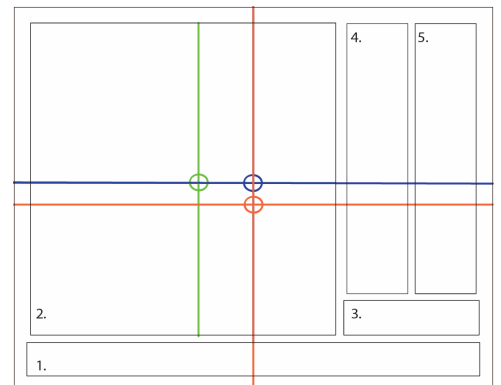
semiotiniais tekstais arba su netekstais“ (J. Lotman „Apie semiosferą“), tai yra, kad vaizdas ir tekstas yra suvokiami kaip skirtingos semiotikos, kurių santykis yra galimas tik per vertimo operaciją. Kitame variante matome, kad rėmas juosia visą žemėlapi ir suponuoja, kad visi jo elementai yra vienas diskursas. O tame variante, kuriame nėra istorinio-geografinio aprašymo, nėra ir rėmo.

Įdomų dalyką galima pastebėti pasižiūrėjus į geltonai juodą rėmelį, juosiantį didįjį žemėlapi. Jis funkcionuoja kaip filtruojanti riba, pro kurią į išorę patenka tik kai kurie žemėlapio elementai, palaikantys rėmelio struktūrinių elementų ritmą, t. y. geografinio tinklo linijos, kurios kerta rėmelį kaip tik ties geltonos ir juodos dalelių susikirtimo

vieta. Dėl to galima sakyti, kad kelią iš žemėlapio randa tik tą kelią žinantys elementai ir geografinis tinklas įgyja vertę, siejamą su galimybe kirsti ribą iš *šiapus* į *anapus*. Panašiai sakoma ir istoriniame-geografiniame Lietuvos aprašyme: „Ši šalis iš visų pusių [*panašiai kaip iš visų pusių žemėlapi juosia rėmas*] turi gerus, neklaidžius [*kaip tiesios tinklo linijos*] lengvai pravažiuojamus kelius.“

Dar galima pasakyti, kad šį kelių tinklą spinduliuoja Baltijos jūros regione esanti vėjų rožė (iš jos išeina visos tinklo linijos). Ji funkcionuoja kaip elementas, nurodantis vėjo kryptį ir siejamas su judėjimo pavėjui (vandeniui) galimybe.

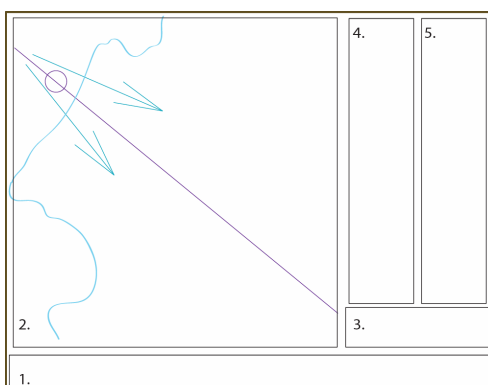
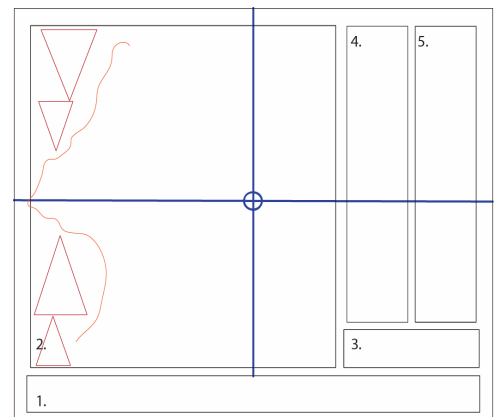
Ribos sąvoka numato ne tik šiapus ir anapus ribos esančių elementų sąveiką, bet taip pat organizuoja šiapus ribos, tam tikroje sistemoje išsidėsčiusių elementų santykius, t. y. riba numato centro ir periferijos išskyrimą. Vizualiam tekste dažniausiai veikia bent dviejų tipų **centrai** – *topologinis*, kuris yra tiesiog teksto vidurys, ir *loginis*, kurį suponuoja plastinės elementų konfigūracijos (jis nebūtinai yra viduryje). Radvilos Našlaitėlio žemėlapyje yra bent trys topologiniai centrai. Raudonasis centras yra viso žemėlapio kartu su Lietuvos aprašymu centras. Mėlynasis yra centras žemėlapio be aprašymo, tačiau jis yra matomas visuose žemėlapiuose, nes žemėlapis yra suklijuotas iš keturių lapų, kurių sujungimo linijos yra matomos, ir net tame variante, kur bendras rėmas juosia visą žemėlapi ir suponuoja, kad aprašymas priklauso tam pačiam diskursui, vis tiek tas centras yra matomas, tarsi tai paneigiant. Žaliojis yra didžiojo kvadrato centras.

Figūratyviai perskaičius žemėlapi žaliojis centras pasirodo esąs reikšmingas: Nesvyžius (kurio kunigaikštis išleido žemėlapi) yra to centro teritorijoje, o virš Nesvyžiaus, to centro vertikaloje, yra kartušas, kuriame apie tai ir kalbama. Šiam kartušui plastiškai būdingas nukreiptumas į apačią – tai tarsi rodyklė, rodanti į centrą.

Mėlynojo centro, kurį suponuoja žemėlapio suklijavimo linijos, išskyrimas gal atrodytų nereikšmingas, jei ne vienas niuansas. Tai, ką žemėlapyje figūratyviai atpažįstame kaip

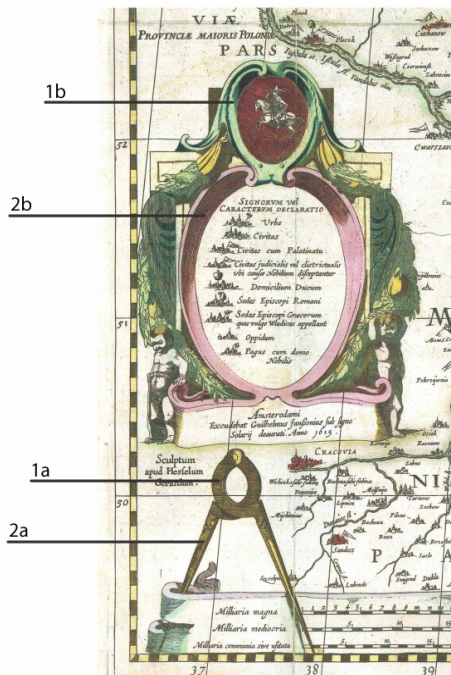
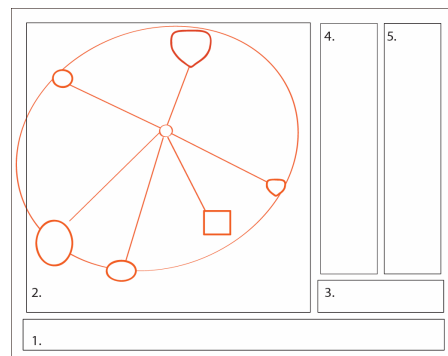
žemės kontūrą, dažniausiai yra netaisyklingos formos ir asimetriška, tačiau šiame lape teritorija yra komponuojama taip, kad ši asimetrija būtų bent iš dalies kompensuota. T. y. pagal mėlynąją horizontalę išeina, kad jūros kontūrą atspindi Vyslos vaga, o anapus Vyslos, panašiai kaip ir jūroje, nėra geografinės informacijos, tačiau yra komponuojami tokie elementai, kurių formai būdingas nukreiptumas centro link. Taip žvilgsnis kreipiamas iš pradžių link centrinės horizontalės, o tuomet link mėlynojo topologinio centro. Tokia yra viena iš žemėlapio **skaitymo kryptių**.

Bet man labiau patinka kita, kurią galima išvesti per mano minėtą vėjų rožę, spinduliuojančią geografinį tinklą, kuris apima visą žemėlapi. Šiapus ir anapus šios įstrižainės jūros krantas komponuojamas gan simetriškai, be to, vienoje pusėje yra jūros pavadinimas vokiečių kalba ir laivai, kitoje – pavadinimas lotynų kalba ir vėl laivai. Šią kryptį laikau pagrindine skaitymo kryptimi, kuria mes vėliau ir keliausime.

Paskutinę skaitymo kryptį steigia kartušai ir vėjų rožė. Šių elementų plastinė konfiguracija žemėlapyje rėminančiam kvadratui priešina aptakią, apvalią figūrą, kuri neturi kampų ir kurios centras, kitaip nei keturkampių figūrų, yra beveik vienodai nutolęs nuo visų jos kraštų.

Apskritimo figūros svarbą patvirtina **skriestuvo figūra**, įkomponuota kairiajame apatiniame žemėlapio kampe. Skriestuvo plastinė konfiguracija (mažesnis viršus ir dvi

kojelės) panaši į šalia esančio kartušo plastinę konfiguraciją. Figūratyviai kartušas yra legenda, kurioje pateikta miestų žymėjimo paradigma. Tad tas kontūras, į kurį patenka visi LDK miestai, galėtų būti skriestuvo kojelės paliktas pėdsakas. Be to, skriestuvo veikimas (kojelė pastatoma į menamo apskritimo centrą, tuomet apibrėžiama periferija) parodo, kaip funkcionuoja centras ir periferija šiame tekste, t. y. būtent centras formuoja periferiją. Skaitymas šiuo atveju yra atvirkštinis judesys: kartušų suformuojamas apskritimas galiausiai nuveda skaitytojo žvilgsnį į jo vidurį, kuriame jis aptinka LDK sostinę Vilnių.

Vilnius yra išskirtinis ne tik dėl to, kad yra loginiame centre, bet ir tuo, kaip yra užrašytas jo vardas. Žemėlapyje naudojami **šriftai** skiriasi keliais aspektais: šriftai yra arba pasviri, arba statmeni; vieni vietovardžiai rašomi paprastu šriftu, kiti – kapiteliu (didžiosiomis raidėmis). Visi miestų vardai yra rašomi pasviru šriftu, tik trijų miestų vardai

rašomi kapiteliu – Vilniaus, Rygos ir Krokuvos. Vilniaus vardui užrašyti naudojamas šriftas yra stambiausias.

Kapiteliu taip pat užrašytas ir **Baltijos jūros vardas**. Jūra įvardijama dviem toponimais – lotynišku ir vokišku (ar olandišku), kuris užrašytas gotišku šriftu, tiksliau fraktūra. Įdomu, kad dvi kalbas atitinka du skirtingi šriftai. Plastiškai žvelgiant, šie šriftai yra kone priešingi: kapitelis atrodo nuosaikus, stabilus, tvirtai stovintis ant žemės, o fraktūra yra puošni, dinamiška, sukuriuojanti, jos raidžių apačios yra aštrios, jos tarsi vilkeliai balansuoja ir rizikuoja nuvirsti, kas būtų nekeista vėjuotoje jūroje. Lotynų kalba ir šriftas naudojami visame žemėlapyje, todėl šį šriftą galima sieti su čionykštiškumu, savumu, o fraktūra naudojama tik šioje vietoje, ir ją sieju su neįprastumu, kitoniškumu, o turint omeny, kad ji pasirodo atokiausiame Baltijos jūros krašte, galbūt net su užjūriškumu.

Labai įdomu, kad po fraktūros yra padėtas kablelis. Tai suponuoja, kad du toponimai sudaro sintagmą, jie išvardyti tam tikra tvarka, kuri žymi perėjimą nuo viso to, ką suponuoja fraktūra, prie to, ką suponuoja lotyniškasis šriftas – judesį nuo *svetima* prie *sava*. Paribys (jūra) pasirodo kaip *čia* ir *ten* susidūrimo vieta, ir čia tinka J. Lotmano citata: „Riba – dvikalbis mechanizmas, išverčiantis

išorinius pranešimus į vidinę semiosferos kalbą ir atvirksčiai.“ Dar svarbu pastebėti, kad fraktūra naudojama sakinio pradžia užrašyti – tai skaitymo pradžia, kuri patvirtina prieš tai aptiktą nuo čia prasidedančią skaitymo kryptį.

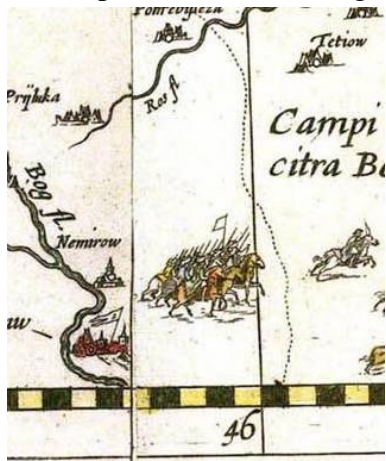
Upės šriftų atžvilgiu yra išskirtinės, nes tai vieninteliai žemėlapių elementai, prie kurių šriftai derinasi, t. y. upių kryptis lemia šrifto kryptį ir upių dydis lemia šrifto dydį. Visi kiti toponimai yra rašomi horizontaliai.

Teritorinis suskirstymas

Gamta (miškai, kalnai, vanduo);
Kultūra (miestai);
Žmonės (pėstininkų grupės,
pavieniai raiteliai);
Mastelis;
Geografinis tinklas;
Vėjų rožės;
Tekstai;
Žmonės (raitelių grupės);
Vandens figūros (laivai ir žuvis);
Kartušai;

Spalvinimas

atsiduria po geografiniu tinklu, taip suponuojant, kad žemėlapyje vaizduojamas pasaulis iš pradžių buvo pamatuotas, apkeltas ir tik tuomet perkeltas į žemėlapi ir išsprautas į geometrinį tinklą. **Geografinis tinklas** uždengia ir žmogiškuosius atlikėjus – pavienius raitelius arba pėstininkų grupes, tačiau kai kurie atlikėjai yra komponuojami virš geografinio tinklo, pvz., apatiniame dešiniajame žemėlapi krašte raitelių grupės žirgas peržengia geografinio tinklo

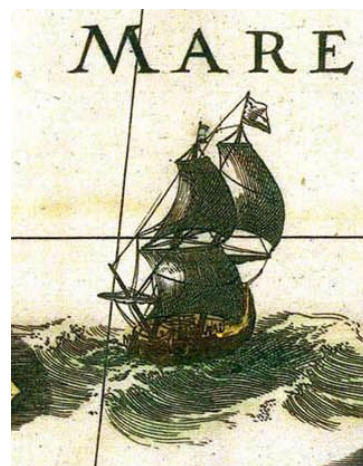
liniją. Svarbu fiksuoti, kad šis sluoksnių pažeidimas įvyksta pačiame teritorijos *paribyje*, prie pat žemėlapi rėmo. Čia vėlgi tinka J. Lotmanas, kuris sako, kad „periferiniuose baruose [...] dinaminiam procesams mažiau priešinamasi, todėl jų raida yra greitesnė“. Panašiai kaip jūros teritorijoje buvo įmanomas perėjimas iš anapus į šiapus, taip ir žemėlapi pakraščiuose toks perėjimas tampa įmanomas.

NIJOLĖ KERŠYTĖ. Gal galit plačiau paaiškinti, kaip jūs tuos sluoksnius sudėliojot?

JOVITA. Pz., miestas yra virš upės, jis ją uždengia, žmonės yra dar aukščiau. Geografinis tinklas yra virš upės. Laivas išlenda šiapus geografinio tinklo. Toks elementų persidengimas labiau matyti, kai žiūri į patį žemėlapi.

NIJOLĖ KERŠYTĖ. Kai sakot *virš*, tai suponuoja vertikalumą. O kai kalbat apie sluoksnius, tai suponuoja gelmę, dėl to ir nelabai aišku.

JOVITA. Aš turiu omeny, kad *giliau* arba *labiau paviršiuje*. Kadangi žemėlapis yra daugmaž ortogonalus, žiūrint į lapą iš viršaus išseina, kad lapas yra virš stalo ir atitinkamai, kad miestas yra

virš upės, labiau paviršiuje. Miestai, upės yra uždengti tinklo, su keliomis išimtimis. Kadangi dažo sluoksnius, spalvinimas yra pačiame viršuje (*paviršiuje*), dėl to kartais tų tinklo linijų nesimato.

ARŪNAS SVERDIOLAS. O tas žemėlapis spaustas nuo vienos plokštės ar nuo keleto?

DONATAS. Nuo vienos plokštės, bet laikui bėgant ji buvo supjaustyta.

NIJOLĖ KERŠYTĖ. O kaip jūs nustatėt, kad vandens figūros yra dar labiau paviršiuje nei kokie nors miestai?

JOVITA. Miestai palenda po geografiniu tinklu, o laivai, upės yra *ant* tinklo.

Įdomus mastelio ir geografinio tinklo santykis. Esu nagrinėjęs Šiaurės Amerikos žemėlapi, kur veikia kita logika ir mastelis yra virš geografinio tinklo. Benedictas Andersonas knygoje „Išivaizduojamos bendruomenės“ rašo, kad valstybės pradedamos kurti nuo žemėlapio: „išgaubtas visos planetos paviršius buvo išsprautas į geometrinį tinklą, kuris suskaidė neplaukiojamas jūras ir neištirtus sausumos regionus į tiksliai išmatuojamus keturkampius. Užpildyti tuos keturkampius turėjo tyrinėtojai, topografai ir karinės pajėgos. Trianguliacija po trianguliacijos, karas po karo, sutartis po sutarties žemėlapis buvo derinamas prie valdžios.“ Du skirtingi eiliškumai: pirma išmatuoji, apvaikštai, tada perkeli į žemėlapi, arba atvirkščiai. LDK žemėlapio atveju pirma apvaikštai, paskui schematizuoji.

ARŪNAS SVERDIOLAS. Dar norėjau apie skriestuvą pasakyti. Man atrodo, kad skriestuvus kartografijoje naudojamas ne apskritimams brėžti, o atstumams atidėti. Ten taip ir nupiešta – viena kojelė ant liniuotės stovi. Čia turbūt nelabai gerai su apskritimais sieti.

NIJOLĖ KERŠYTĖ. Bet Jovitos argumentas buvo plastinis, plastinė paralelė...

ARŪNAS SVERDIOLAS. Kas čia per argumentas – plastinis? Maža koks apskritimas į koki kitą panašus. Griežtai kalbant, čia išvis ne skriestuvas.

JOVITA. Vėliau cituosiu: kartušuose yra kalbama, kad keliaujama po žemėlapi yra skriestuvu.

KEŠTUTIS NASTOPKA. Tai iškyla problema, ar galima susieti skriestuvą ir ovalą?

JUSTINAS. Manau, kad galima. Apskritimo esmė ta ir yra, kad taškai yra nutolę nuo centro vienodu atstumu – tą šis įrankis ir daro, matuoja atstumą nuo tam tikro taško. Jis neišvengiamai turi apskritiškumo sėmą.

KEŠTUTIS NASTOPKA. Taip, ta plastinė paralelė išpūdinga...

ARŪNAS SVERDIOLAS. Argi jinai išpūdinga?

KEŠTUTIS NASTOPKA. Ne?

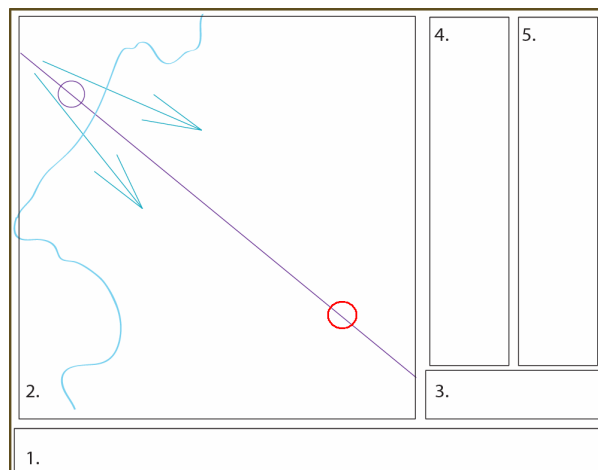
ARŪNAS SVERDIOLAS. Paviršutiniška tokia, vaikiška.

NIJOLĖ KERŠYTĖ. Bet plastinės juk tokios ir yra, vaikiškos! Jos ir neturi būti labai gilios, protingos. Jas pamatyti reikia vaiko žvilgsnio. O kai esi labai protingas, tai ir nematai [*auditorija juokiasi*]. Čia aš ne apie jus! [*auditorija juokiasi dar garsiau*]

KEŠTUTIS NASTOPKA. Aš irgi prie vaikų prisirašyčiau.

JOVITA. Dabar pakalbėsime apie žemėlapio **skaitytoją**, apie kurį straipsnyje „Paukščių akimis“ rašo F. Thürlemannas: įprastam žemėlapio skaitymui yra reikalingas dvejetainio pobūdžio žvilgsnis, iš pat pradžių žemėlapio sakymo adresatas susidvejina, pasidalija į du skirtingų lygmenų subjektus – į pirmąjį, *sinoptinį*, ir antrąjį, *keliaujantį* subjektą, kurio judėjimas bus žemėlapio skaitymas. Skaitymo pradžioje antrasis subjektas per įtvirtinimo aktą atsistoja laisvai pasirinktame žemėlapio taške, vadinamame pradiniu išeities tašku. Jo programa – sujungti šį tašką su kitu, atvykimo, tašku – yra realizuojama pasirinkus tam tikrą maršrutą ir keliaujant akimis. Čia iškyla keli klausimai: kiek laisvai yra pasirenkamas tas pradžios taškas ir kaip pasirenkamas kelionės maršrutas, jeigu jis nėra duotas iš anksto. Atsakymą į pirmąjį klausimą, manau, suponuoja žemėlapio skaitymo kryptis, kuri tarsi nuveda teksto paviršiumi slystantį skaitytojo žvilgsnį ten, kur

jis nutaria pradėti kelionę. Mano manymu, trumpai apžiūrėjęs Baltijos jūrą skaitytojas yra tarsi skatinamas atsigręžti įstrižai žemyn, ten, kur jo žvilgsnis vėl trumpai sustoja ties vandens telkiniu. Čia jis įklimpsta Polesės **pelkėse**, plytinčiose šiaurės ir anapus naujosios LDK sienos, įsigaliojusios po Liublino unijos. Kartuše pateiktame tekste ši riba aprašoma kaip sudėtinė erdvė – ir žemė, ir vanduo, ir oras, ir šios erdvės sąsajos su vėju numato pelkės sampratai priešingo *laisvo* judėjimo galimybę, per jas galima irtis, plaukti, kitaip judėti. Tą patį suponuoja tai, kad šios pelkėtos vietos aprašomos kaip primenančios didelius ežerus. Pelkės yra pažymėtos taškeliais, apibrėžtais juoda linija – šis žymėjimas sutampa su senesniuose žemėlapiuose naudojamu ežerų ir jūrų žymėjimu.

maršrutas numato naujosios LDK sienos kirtimą. Vizualiai ši siena atrodo pereinama, nes kartušas demonstratyviai ją užgožia ir taip perkelia iš *atrodymo* į *neatrodymo* sferą. Pats subjektas turi pasirinkti, kuriai tiesosakos kategorijai šią sieną priskirti – iliuzijos ar klaidingumo. Šis pasirinkimas žymėtų *sutarties* priėmimą arba atmetimą. Sutarties priėmimo atveju ne šiaip pereinama iš tuometinės LDK teritorijos į istorines LDK žemes, bet ir iš *dabar* į *tuomet*.

Be to, kad subjektą verčia kirsti naująją LDK sieną, kelionės programa slepia dar vieną niuansą: nueiti iš Grudeko į Kijevą Pripetės upe yra neįmanoma, nes upė baigiasi nepasiekusi galutinio maršruto taško ir įteka į Dnieprą. Tad sekdamas instrukcijomis kelionės subjektas netikėtai išplaukia į plačiuosius vandenis, kurių tėkmė įveikia tarp LDK ir ne LDK žemėlapiu esantį **pertrūkį** (ties žemėlapiu rėmu Dniepras nutrūksta, o kituose žemėlapiuose prasitęsia). Jei tartume, kad kelionė Dniepru vyksta toliau, būtų galima teigti, kad ši kelionė iš subjekto reikalauja daugiau išmanymo, nes mažieji žemėlapiai neturi geografinio tinklo, be to, juose pažymėto mastelio mylių santykis su didžiojo žemėlapiu konkrečiomis myliomis lieka neaiškus. Tačiau kartušų tekstai suteikia reikiamo žinojimo apie šiame kelyje tykančius pavojus, ir žemėlapiu riba sutampa su

Kartušo tekstas skatina neįklimpti šioje baloje, o per ją keliauti. Norinčiam subjektui yra siūlomas konkretus maršrutas, suteikiama topologinė kompetencija, nurodomi atstumai: *Jeigu norėtum nustatyti šių vietovių atstumus skriestuvu, žinok, kad einant Pripetės upe, tarp Grudeko ir Kijevo yra 60 mylių.* Tad naratyviniame lygmenyje šią sudėtinę pelkės erdvę laikyčiau *kvalifikacijos įgijimo vieta*. Svarbu pastebėti, kad keliauti siūloma upe – upės atstoja žemėlapyje nepažymėtus kelius, jos yra vieninteliai elementai, kurie pertrūkį paverčia tolydumu, sujungia miestus, be to, jos visos turi kryptį – yra pažymėtos žiotys ir ištakos.

Tačiau kelionė maršrutu Grudekas–Kijevs nėra lengvai įgyvendinama, nes, pirmiausia, šis

natūralia riba – su Dniepro slenksčiais. Jie yra pažymėti raidėmis, ir tai, kad Dniepras yra parodytas visas, suponuoja abėcėlinis išvardijimas. Perėjęs slenksčius, subjektas atsiduria galutinėje kelionės atkarpoje, vedančioje į tikslą.

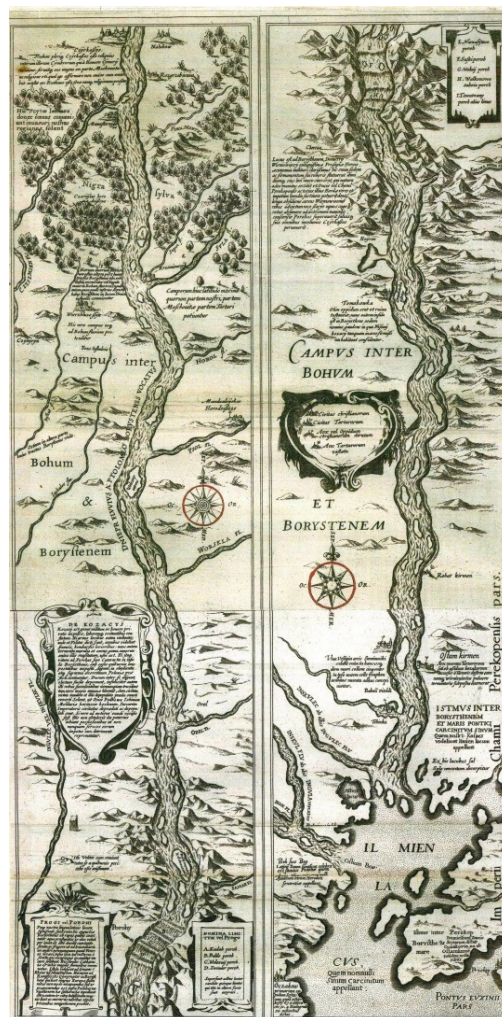
ARŪNAS SVERDIOLAS. Gal kartografijos istorijoje galima identifikuoti, ar kuris nors iš šių žemėlapių (LDK ir Dniepro) yra archajiškesnis už kitą? Nes įdomus dalykas tai, ką jūs sakot apie tuos mastelius – dvi skirtingos sistemos naudojamos, viena labiau preciziška už kitą, kažin kodėl?

DONATAS. Ir LDK, ir Dniepro žemėlapis yra unikalūs, pirmasis, jis nieko neatkartoja, jis pats buvo vėliau kopijuojamas.

JOVITA. Jau supratote, kur nuveda vėjo padiktuota žvilgsnio kelionė. Iš pradžių į netolimą praeitį atgręžtas žvilgsnis galiausiai prieina ties Dniepro žiotimis pažymėtas Vytauto „maudyklas“. Ši kelionė nuo jūros iki jūros skatina atsiminti laikus, kai Lietuva buvo tokia plati kaip keliaujančio subjekto akiratis. Siekį sukelti nostalgiją senąsias valstybės ribas apžvelgusiam skaitytojui žemėlapių kūrėjai atskleidžia po Dniepro vagos vaizdu

pateikiamame tekste, kurį plastinėje analizėje siejau su pagrindimu, pagrindu. Jis iš tiesų veikia kaip argumentas: *Du dalykai labiausiai vertė mus prie mūsų geografinio žemėlapių pridėti Dniepro tėkmę. Pirmiausia – noras parodyti šios upės ilgį [...]. Antra – noras parodyti senosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ribas, ypač didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais. Vytautas turėjo daug sėkmingų kovų su totoriais. Norėdamas išplėsti savo valdžią ir toliau atstumti priešą, jis pasistatė ir sustiprino kai kurias pilies, kurių dabar tik griuvėsiai likę.* Vytauto laikai turi euforinę vertę, praeitis yra siejama su kūrimu, judėjimu, ekspansija, ribų išplėtimu – svetimo vertimu savu. Taigi Nesvyžiaus kartografas, norėdamas parodyti ribas, iš tiesų parodo jų reliatyvumą, o nuoseklų ribų plėtimą tarsi iliustruoja dalimis vaizduojamas Dniepras – kiekviena jo atkarpa praplečia kelionės erdvę, panašiai kaip skriestuvu brėžiant vis plačiau apie tą patį centrą.

Beliko aptarti kelionės pradžios, pabaigos ir vidurio taškus. Kaip matome, kelionės pradžią žyminti Baltijos jūra yra pavaizduota ne itin kartografiškai, labiau primena marinistinių eskizų negu žemėlapių. Tai **perspektyvinis** (laivai vaizduojami iš šono), mimetinis atvaizdas, kuriame vaizduojama plaukimo pavėjui situacija iš esmės yra *operavimas* pagal tam tikrus dėsnius (žinant, kad vėjas išpučia bures ir stumia laivą, o laivas surestas taip, kad neskęstų ir ristu bangomis). Šis vaizdas primena F. Thürlemano aptariamus vaizdus iš paukščio skrydžio, t. y. jis turi

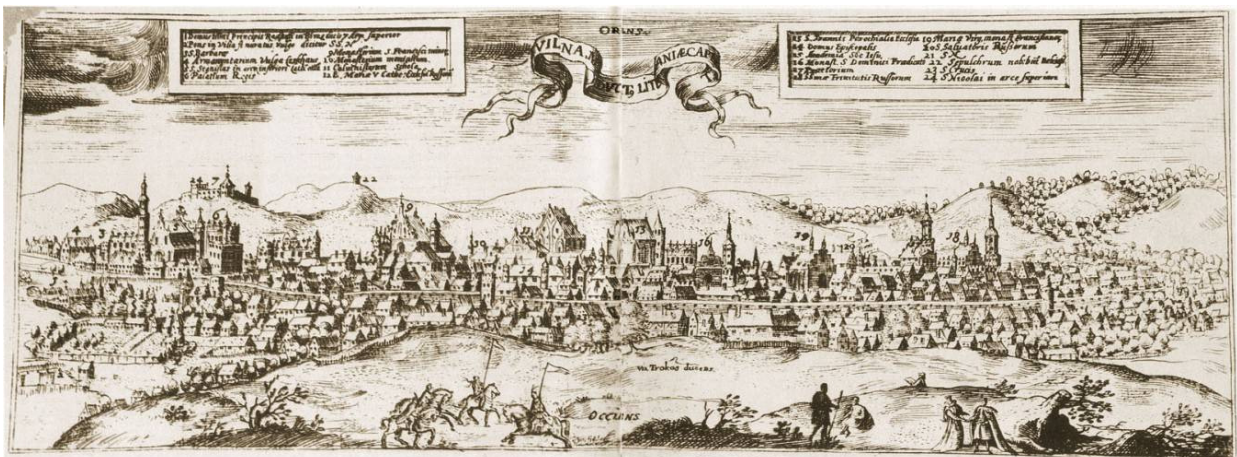
žymę „kieno nors pamatyta“ (perpektyvinis vaizdas).

Visai priešingai yra vaizduojama Juodoji jūra – tai įprastas **ortogonalus** (statmenai, iš viršaus projektuojamas) žemėlapis, ne mimetinis atvaizdas. Ortogonalumas suponuoja, kad sakymo adresatas žvelgia iš erdvės, nesusijusios su vaizduojama erdve, iš visur ir iš niekur. Ortogonalumas siejamas su *atjungimo* operacija – subjektas atjungiamas nuo pasakymo, ir tai logiškai sutampa su *atliktimi* – baigiasi pasakojimas. Šis ortogonalus vaizdas yra ne tik „niekieno nepamatytas“, bet ir „nepamatomas“ – tai neįmanoma perspektyva. Toks vaizdavimas būdingas daugeliui žemėlapių.

Žemėlapis kaip tam tikros erdvės atvaizdas numato atrankos mechanizmą, t. y. vaizduojami tam tikri erdvės taškai, o erdvė tarp jų dažniausiai desementizuojama. Čia aš lenkiu link E. Landowskio *tinklo režimo*, manipuliavimo erdvės. Manau, kad ši kelionė nuo jūros iki jūros žymi ne tik perėjimą nuo *perspektyvinio atvaizdo* prie *ortogonalaus žemėlapio*, bet ir nuo *operavimo* prie *manipuliavimo erdvės*.

Tarp šių jūrų įsitaiso tarpinės stotelės – prie upių įsikūrę LDK **miestai**, kurie vaizduojami gana specifiškai, gal net unikaliai. Jie žymimi ne pavieniais iš legendos paradigmos paimtais elementais, bet elementai yra *derinami*. Pvz., Vilnius pažymėtas ir kaip sostinė, ir kaip kunigaikščio būstinė, ir kaip Romos katalikų vyskupo būstinė, ir kaip graikų vyskupų rezidavimo vieta – sudaromos tokios sintagmos. Kita vertus,

Vilnius ir redukuojamas iki tų kelių svarbiausių taškų, o erdvė tarp jų fiziškai sutraukiama ir nevaizduojama. Skirtumą tarp tokio miesto suvokimo ir tradicinio, kuris vyrauja miestų panoramose, galima pamatyti pažvelgus į šio žemėlapio kūrėjo Tomo Makovskio kitą darbą – 1600 m. Vilniaus panoramą, kurioje taip pat išskirti pagrindiniai Vilniaus taškai, tačiau tarp jų išsidėstę statiniai vizualiai yra ne mažiau reikšmingi. Taigi nors vaizdavimas yra panašus, erdvės traktavimas skiriasi.

Miestų erdvės vaizdavimas įsikuria kažkur pusiaukelėje tarp ortogonalaus žemėlapių ir perspektyvinio atvaizdo (vizualiai tai tarsi perspektyvinis atvaizdas, bet koncepciškai lyg ir žemėlapis). Judant nuo vienos jūros prie kitos atsiranda tarpinė kategorija. (Ortogonalų atvaizdą įdėjau tik tam, kad matytumėt, apie ką kalbu, – žemėlapyje tokio nėra. Tai gatvės išklotinė, perspektyvos nėra, viskas kaip ortogonaliam žemėlapyje, tik ne iš viršaus, o iš šono.)

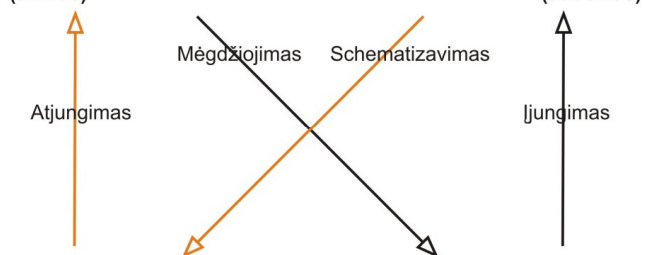
Taigi kelionė nuo jūros iki jūros įvyksta sklandžiai ir logiškai. Jos metu subjektas, viena vertus, įgyja galią schematizuoti, kita vertus, jis atjungiamas nuo tos erdvės, kurią pamato, ir tai šiek tiek netikėta transformacija, nes įvyksta *disjunkcija* su pamatyta erdve. Ko gero, pirmą kartą per visą kelionę subjektas pamato tikrą ortogonalų žemėlapi, o ką jam su juo daryti, tai jau kitas klausimas.

Ortogonalus žemėlapis (tinklas)

Perspektyvinis atvaizdas (audeklas)

Perspektyvinis žemėlapis (tankus tinklas)

Ortogonalus atvaizdas (retas audeklas)

NIJOLĖ KERŠYTĖ. Norėtuši, kad čia daugiau ta semiotika veiktų. Buvot užsiminusi apie stichijas... Maniau, kad labiau išplėsite tai, ką pradėjote apie Baltijos jūros pavadinimo skirtingus šriftus. Gal vertėtų pastebėti, kad vokiškas pavadinimas yra pateikiamas *virš* laivų ir dinamika yra susijusi su vėjo, oro stichija. Figūratyviai jis atkartoja bures. O lotyniškasis, viena vertus, irgi yra virš laivo, bet tas laivas visiškai kitoks – viršutinio vaizdo atžvilgiu čia jau veikia vandens stichija. Gal figūratyviai būtų galima daugiau plėtoti ir tai, kaip pateikiami miestai ir kt., nes jūs staigiai peršokot iš plastinio į naratyvinį lygmenį.

JOVITA. Taip, vėjas čia veikia, tiesiog nenorėjau per daug išsiplėsti. Kartušuose yra kalbama apie pelkes (vandens ir žemės stichijas).

ARŪNAS SVERDIOLAS. Jūs kalbėjot apie skaitymo krypties idėją. Bet ar žemėlapių esmė nėra kita – tu jį gali skaityti iš bet kurio tau rūpimo taško iki bet kurio kito? Kaip tik nėra hierarchijos, jokio užduoto skaitymo. Tuo žemėlapis iš esmės skiriasi nuo knygos, partitūros. Jo skaitymas aleatorinis – tokia gramatika, kuri leidžia skaityti bet kuria kryptimi.

JOVITA. Tai turbūt priklauso nuo to, kaip žemėlapis padarytas, kaip jis atrodo, nes viename pasimeti ir nežinai, kur žiūrėti, o kitame elementai visgi plastiškai suformuoja tam tikras skaitymo kryptis. Be to, šiame žemėlapyje keliai išvis nepažymėti, taigi kur eiti – neaišku. Ko gero, šiuolaikiniuose žemėlapiuose būtų sudėtingiau ieškoti skaitymo krypties, nes jie sausi, be dekoratyvumo.

ARŪNAS SVERDIOLAS. Aš visai nenoriu atmesti to, ką jūs sakėt apie tą įstrižainę, tik kokiame lygyje ją patalpinti? Jūs norėjot iškelti tam tikrą ideologiją, bet tai nereiškia, kad šitas žemėlapis negali būti skaitomas kaip bet kuris kitas, atidedant bet kokius taškus nuo bet kokių taškų.

ANDRIUS. Jūs darot skirtį tarp suinteresuoto žvilgsnio ir klaidžiojimo. Bet net jei žiūrėtume į šiuolaikinių Lietuvos žemėlapių ir žinotume, kad norime surasti Vilnių, vis tiek žvilgsnis pirmiausia

atsiremtų į grafiškai išskirtas žemėlapių ribas, Lietuvos sieną, kad galėtume susiorientuoti, kur yra Vilnius, kaip veikia koordinacijų sistema, kas kur yra. Taigi mūsų žvilgsnis yra kreipiamas tam tikra kryptimi. Žodžiu, man ta skaitymo kryptis atrodo pakankamai įtikinamai.

ARŪNAS SVERDIOLAS. Taip, gali būti. Turbūt galima pagalvoti ir apie kompoziciją, kartušus, dėmes – jie juk ten neatsitiktinai. Kadangi čia rankų darbas, kiekvienas egzempliorius vis kitoks, priklausomai nuo spalvintojo. Nudažymas yra tarsi interpretacija.

ANDRIUS. Šitas žemėlapis pirmiausia ir pribloškia savo grafine begalybe – žvilgsnis iškart pasimeta. Kaip ten išvis įmanoma ką nors surasti...

ARŪNAS SVERDIOLAS. Mano klausimas lieka: Dniepras netgi grafiškai yra kitoks nei LDK. Toks įspūdis, kad jie ne vienu laiku ar ne vieno meistro daryti, nors kartušai tokie patys. Skiriasi kartografijos sistema, vienas vaizdas pasviręs, kitas visai plokščias. Ir mylių sistema kitokia. Čia kažkoks heterogeniškas objektas.

PAULIUS. Bet jis ir išskirtas ne šiaip sau, ne netyčia prisiklijavo...

JOVITA. Komentare aiškinama, kad Dniepras išskirtas norint parodyti jo didumą ir kartu senosios LDK ribas.

ARŪNAS SVERDIOLAS. Pradžioje sakėt, kad čia uniją verifikuojantis, aukštinantis tekstas? O kodėl ten Vytautas ir ta istorinė praeitis?

JOVITA. Tas tekstas ir buvo pridėtas, kad neleistų skliti įvairių autorių raštams ir nuomonėms. Jis tarsi bando paneigti tai, ką suponuoja žemėlapis.

ARŪNAS SVERDIOLAS. Tai vėl nerišlumas, įtampa.

PAULIUS. O visi tie piešiniai, kurie vaizduoja judėjimą (laivai, raiteliai), peržengia tinklą?

JOVITA. Raiteliai veikia tik paribyje, tik toje vietoje, o laivai abudu peržengia.

PAULIUS. Įdomu tai, kad ten, kur Dniepras, nebėra tinklo ir tas Dniepras labiau kaip piešinys.

JOVITA. Taip, ten bangelės išpieštos.

PAULIUS. Ir jis pereina į jūrą, kuri jau visai kitokia.

JOVITA. Taip, staigiai nutrūksta.

ARŪNAS SVERDIOLAS. Čia viskas kažkoks nerišlumas, kažkokia heterogenija.

PAULIUS. Toks metas buvo... [*visi juokiasi*]

ARŪNAS SVERDIOLAS. ...daug kas keitėsi, galvose buvo rūkas...